

mâlik olmayan kulun fakir oluşu "fani olma" mânasına gelir. Kulun fani oluşu da mevlâsının yanında "hiç" oluşu demektir. Aynı şekilde azîz ve kadîr olarak gördüğü mevlâsının huzurunda zelil ve âcizdir. Bunun böyle olduğunu idrak edince Allah'ın izzetiyile aziz olur ve zilletten kurtulur. Fakat sahip olduğu izzetin gerçek sahibinin kendisi değil, mevlâsı olduğunu bildiğinden aziz olduğunu iddia etmez. Mevlâsının huzurunda kulun iradesi de yoktur. Kul, mevlâsının iradesini kendi iradesi haline getirmiştir. Bu bakımdan o, tam mânasıyla cebir altındadır, onun hürriyeti kulluktur; mutlak hürriyet ise yoktur. Süflilerin, "mürîd iradesi olmayandır" demelerinin sebebi budur. Kul Allah'ın huzurunda ne kadar alçalırsa gerçekte o kadar yükselir. Bir hadiste "Allah tevazu göstereni, alçak gönüllü olanı yükseltir" (*el-Muvaatta*², "Sadaka", 12) denilmiştir. Başka bir hadiste, kulun Allah'a en yakın olduğu anın secde hali olduğu ifade edilmiştir (bk. Müslim, "Şalât", 215). Çünkü onun huzurunda en fazla alçaldığı durum secde halidir. Allah kendisine bu kadar çok yaklaşan kulun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli... olur (bk. Buhârî, "Rekâ'î" 38). İbnü'l-Arabî bu durumu gölge-ışık misaliyle anlatır: İnsan, ışığın kaynağından ne kadar uzaklaşırsa gölgesi o kadar büyür, ona yaklaştıkça da gölgesi kısılır; ışığın tam altında bulunduğu zaman gölge âdeta belirsiz bir hal alır. Tıpkı bunun gibi, kul Allah'a yaklaştıkça küçülür; aczin bir ifadesi sayılan bu küçülmenin sonunda kul fenâ* makamına ermiş olur. Hakîki fakr da budur.

İbnü'l-Arabî'de *abd* ve *ubûdiyet* terimleri vahdet-i vücûd görüşüne uygun olarak yeni mânalar kazanmıştır. İbnü'l-Arabî kâinatın bütünüyle Allah'ın kulu olduğunu söyler. Ona göre *abd* bir isim değil, bir sıfattır; zillet, ihtiyaç, cebr ve cehl bu sıfatın özünü meydana getirir. *Abd* ile *rab*, *ubûdiyet* ile *rubûbiyet* birbirinin karşısında yer alan ve sonsuza kadar uzandığı halde hiçbir noktada buluşmayan iki mertebedir. İnsan ezelden beri kuldur, ebede kadar da kul kalacaktır. Rab ise daima rabdir. Ancak insân-ı kâmil, kul olma mertebesine ulaşıncâ hür olur. Kâmil kul olma mertebesindeki kul, bütünüyle Hak olmuş bir halktır. Kâmil *abd* Hak'ın suretiyle zâhirdir. Zira Hak, "onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli" olmuştur. Nefsini mâsivâyâ kul olmaktan kurtarana

abd-i hâlis, hiçbir kimseye üstünlük taslamayana *abd-i mahz*, şeytanın etkileyemediği kimseye *abd-i hâs*, diğer insanlara *abd-i umûm*, ifası mecburi olan farzları yerine getirerek ibadet edene *abd-i izzdırâr*, ihtiyarî olan ibadetleri yerine getirerek kulluk yapana ise *abd-i ihtiyar* denilir.

BİBLİYOGRAFYA:

*el-Muvaatta*², "Sadaka", 12; *Müsned*, II, 291; Buhârî, "Rekâ'î", 38; Müslim, "Şalât", 215; Serrac, *el-Lüma*⁶ (nşr. Abdülhalim Mahmûd-Tâhâ Abdülkâdir Server), Kahire 1960, s. 532; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalim Mahmûd-Mahmûd b. Şerîf), Kahire 1972-74, s. 428, 460; Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb, Hakikat Bilgisi* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 244, 264; İbnü'l-Arabî, *el-Fütühâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 8, 283; Kâşânî, *İştîlâhâtü's-şâfiyye* (nşr. M. Kemâl İbrâhîm v.dğr.), Kahire 1981, s. 80, 107; *el-Mu'cemü's-şâfi*, "abd" md.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ABD b. EZVER

(عبد بن زور)

(bk. DIRÂR b. EZVER).

ABD b. HUMEYD

(عبد بن حميد)

Ebü Muhammed Abd b. Humejd

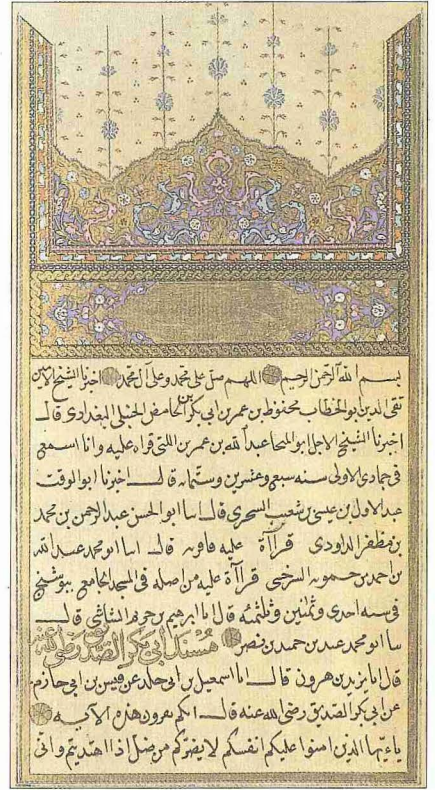
b. Nasr el-Kisî (el-Keşşî)

(ö. 249/863-64)

Mâverâünnehir'in tanınmış hadis hâfızı.

Mâverâünnehir'de bir Türk şehri olan Kis'te 170'ten (786-87) sonra doğdu ve aynı şehirde öldü. Gençliğinde o günün önemli ilim merkezlerine giderek Yezîd b. Hârûn, Yahyâ b. Âdem, Abdürrezzâk, Ebû Dâvûd et-Tayâlîsî ve Ebû Bekir b. Ebû Şeybe gibi âlimlerden hadis tahsil etti. Kendisinden de Müslim, Tirmizî ve oğlu Muhammed başta olmak üzere Mâverâünnehir âlimlerinin birçoğu hadis rivayet etti. *Şahîh-i Buhârî*'deki bir senedde ("Menâkıb, 25) geçen Abdülhamîd (veya Abdülhumejd) isminin Abd b. Humejd olduğunu söyleyen Mizzî'yi (bk. *Fethu'l-Bârî*, XIV, 94) Dârimî'deki rivayet desteklemektedir.

Güvenilir bir mühaddis olan Abd b. Humejd'in iki eseri vardır: 1. *el-Müsnedü'l-kebir*. Müellif tarafından yapılmış bir muhtasarına ait bazı cüzler günümüze kadar ulaşmıştır (bk. GAS, I, 113). *el-Müntehab min Müsnedi 'Abd b. Humejd* adıyla bilinen ve Süleymaniye

**el-Müntehab min Müsnedi 'Abd b. Humejd*, müzheheb ilk sayfa (Süleymaniye Ktp. Ayasofya 894, 1^a)

(Ayasofya, nr. 894, 204 vr.), Millet (Fezûlâh Efendi, nr. 548, 207 vr.), Nuruosmaniye (nr. 1231, 194 vr.) ve Köprülü (nr. 456, 176 vr.) kütüphanelerinde birer yazması bulunan eser üzerinde, Kemalettin Özdemir, *Hadis İliminde Abd b. Humejd ve Müntehab Müsned'i* adıyla Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir doktora tezi hazırlamıştır. Ayrıca *eş-Şulâsiyyâtü'l-vâkı'a fi Müntehabi'l-Müsned* adlı seçme bir cüzün yazmaları da bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 882/2, vr. 10-21; Zâhiriyye Ktp., Hadis 248, 6 vr.). 2. *et-Tefsîr*. Günümüze ulaşmayan bu eserden İbn Hacer'in yaptığı iktibaslara *el-İşâbe*'de yer yer rastlanmaktadır (bk. GAS, I, 113).

BİBLİYOGRAFYA:

Dârimî, "Mu'addime", 6; Buhârî, "Menâkıb", 25; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*⁷, XII, 235-238; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, Haydarâbâd 1375-77/1955-58, II, 534; a.mlf., *et-Tiber* (nşr. Ebû Hâcîr Muhammed es-Saîd), Beyrut 1405/1985, I, 357; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VI, 454-457; a.mlf., *Fethu'l-Bârî* (nşr. Tâhâ Abdurraûf Sa'd v.dğr.), Kahire 1398/1978, XIV, 94; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-51, II, 120; Sezgin, GAS, I, 113.

TALÂT KOÇYİĞİT